

Олесько та Олеський замок

Олесько відоме насамперед своїм величним замком, в якому розмістилась чудова колекція старожитностей.

Олесько — селище міського типу Буського району Львівської області. Вважають, що його територія була заселена ще в бронзову епоху. Перша письмова згадка про Олесько, поруч з великими містами Волині — Луцьком і Володимиром, відноситься до 1366 року. Саме тоді воно потрапило у володіння *Олександра Коріатовича*. Але з 1370 р. Олесько знову під владою литовського князя *Любарта*. Потім недовго ним володів угорський король, згодом знову литовський князь.

Розміщене на важливих торгових шляхах, місто в XIV ст. інтенсивно розвивається, хоч і потерпає від татарських нападів.

У 1431 р. Олесько стало опорним пунктом у боротьбі проти польських феодалів, що намагались захопити волинські землі. Боротьбу очолював *Іван Преслужич*.

З 1441 р. Олеська волость у власності магната *Яна* з Сенна. Тоді ж місто одержало магдебурське право, а замок став притулком для навколишніх жителів під час частих татарських нападів. Було Олесько і в центрі торгової конкуренційної боротьби зі Львовом. Переміг Львів, а Олесько поступово занепало, його українське населення зазнавало дискримінації.

1606 р. місто і замок перейшли до рук руського воеводи *Яна Даниловича*, який замість дерев'яного спорудив новий кам'яний замок.

В Олеську народились майбутні польські королі: у 1629 р. — *Ян Собеський*, а 1639 р. — *Михайло Корибут-Вишневецький*.

1648 року в час походу *Б. Хмельницького* місто здобули козаки. Після цього замок занепадає, згодом у 1680-х рр. *Ян III Собеський* його відбудовує і перетворює на розкішну резиденцію з великим парком.

У 20-х рр. XVIII ст. в Олеську діяла українська парафіяльна школа. У 1772 р. Галичина перейшла під владу Австрії, але піднесенню економічного рівня міста це не сприяло.

Економічне життя міста дещо поживалося у 90-х рр. XIX ст. Так, у 1882 році було засновано кредитний банк. В замку розмістилася школа. У 1898 р. в Олеську організовано перше у Східній Галичині товариство “Сільський господар”, яке сприяло поширенню землеробської культури.

У 1911 р. мешканці Олеська брали активну участь у спорудженні пам'ятника *М. Шашкевичу* поблизу Олеська на Білій Горі. Дуже потерпіло місто у Першу світову війну. Більшість ремісників містечка (муляри, столярі, бляхарі) влітку йшли на заробітки до Львова і на Волинь, а взимку сиділи без роботи. У вересні 1939 р. в місті встановилася радянська влада. А вже 1 липня 1941 р. Олесько окупували німецькі війська, більшість чоловічого населення була вивезена на роботу до Німеччини.

З 1944 р. — місто знову у складі Радянської України, а з 1991 р. — у складі незалежної української держави.

Олеський замок — видатна пам'ятка архітектури й історії XIII-XVIII ст.

Понад сім століть стоїть замок на високому пагорбі, свідок і учасник багатьох історичних подій. По-різному складалася доля замку протягом довгого часу його існування. Був він твердинею і воїном, що до останньої змоги відстоював свою незалежність; був він бранцем, за володіння яким змагались королі; був він розкішним палацом, наче королівською резиденцією з притаманною їй пишністю, пихою і злочинністю; був він бунтарем, що виношував плани свого визволення. І тепер, коли рідна земля, до якої навіки і міцно приріс, стала вільною, перетворений на пам'ятку і служить своєму народові як скарбниця його історії й культури, як втілення його високого духу й таланту.

Уперше Олеський замок згадується в історичних джерелах 1327 р., коли він перейшов у володіння *Юрія* — сина мазовецького князя *Тройдена* і русь-

кої княжни *Марії* (дочки *Юрія I*), запрошеного боярами на галицько-волинський князівський престол після згасання роду *Романовичів*. Ця дата дозволяє припустити, що замок побудований одним із синів галицько-волинського князя *Юрія Львовича* — *Андрієм* або *Левом*.

Усім відомо, якими грізними подіями позначений той період історії. Він почався вписаним у літописи пожарищами й попелом XIII століттям. Київська Русь, що розпалась на окремі удільні князівства, знесилена внутрішніми чварами, втратила свою могутність і стала здобиччю зовнішніх ворогів. У 1223 р. військо *Чингісхана* розгромило дружини руських князів та їх союзників на річці *Калці*. Спалюючи городища, руйнуючи поселення, монголо-татарські орди докотились до західних рубежів Київської Русі. Так, у 1241 р. загопи *Батия* знищують давньоруське місто *Пліснеськ*, що за 10 кілометрів від *Олеська*. Може, якраз тоді *пліснеські* втікачі й заклали на підвищенні серед мочарів городище, на місці якого згодом виросла фортеця. Безсумнівно, що замок постав у час тяжких випробувань для всіх руських земель, їх поневолювали монголо-татари, на них зазіхали також угорські, польські й литовські феодалі. В середині XIV ст. під владою феодальної Литви опинилися чернігово-сіверські землі, Київщина, частково *Поділля* та *Волинь*. Польща захопила *Галичину* й *Західну Волинь*, *Буковина* відійшла до складу *Молдавського князівства*, *Закарпаття* завоювали угорські феодалі.

Олеський замок, що стояв на межі *Волині* й *Галичини*, опинився на кордоні *Литви* й *Польщі*. За нього йшла постійна боротьба між цими державами. Відомо, що з 1340 р. замком володів литовський князь *Любарт*. У 1366 році його відвоює польський король *Казимир Великий*. А коли на троні опиняється його племінник *Людовік* — король польський і угорський, замок переходить до *Владислава*, князя *Опольського*. Останній, проводячи політику загарбання й окатоличення галицьких земель і добиваючись від Риму права на створення окремої галицької митрополії, передає в 1375 р. *Олеську фортецю* разом із *Рогатином* і *Тустанню* галицькому єпископу. Це викликало протест руського населення, і замок був захоплений повстанцями. Та ненадовго: вже в 1377 р. король розмістив тут угорські війська. Однак, як видно, їм тут не дуже повелось: через п'ять років, зразу ж після смерті *Людовіка*, вони за викуп залишають замок *Любарту*.

Для зміцнення свого становища на руських землях *Польща* й *Литва* в 1385 р. укладають договір, так звану *Кревську унію*, і об'єднуються в одну державу. Великий князь литовський *Ягайло* одружується з польською королевою *Ядвігою* і стає королем об'єднаної держави. Намісником на руських землях залишався брат короля — великий

князь *Свидригайло*. Та згодом між братами почалися суперечки. Руські бояри, які вороже ставилися до феодально-католицького засилля *Польщі*, підтримали *Свидригайла*.

Майже півстоліття *Олеська фортеця* була неприступна для польських магнатів. У 1431 р., коли *Ягайло* тримав в облозі *Луцьк*, князь *Казимир Мазовецький* рушив на *Олесько*. Але фортеця не піддалась. Оборону її очолив *Івашко Преслужич* з *Рогатина*. До селянських загонів приєдналися і місцеві бояри. Після укладення перемир'я між *Ягайлом* та *Свидригайлом* (2 вересня 1431 р.) замки в таких містах, як *Каменець*, *Смотрич*, *Скала*, *Ратно*, *Ветли*, *Городно*, *Лопатин*, перейшли в руки поляків, а *Олеський* лишився *Свидригайлові*. Король "пробачив" олеським боярам їхній виступ і видав документи на володіння землями. Це відбулося 18 жовтня, а 26 жовтня *Олеська фортеця* порушила перемир'я, напавши на володіння польського судді *Давидовського*...

Визвольна боротьба олеських загонів проти феодально-католицького засилля змикалася з антифеодальним, національно-визвольним і антикатолицьким гуситським рухом, що був могутнім прологом до європейської реформації XVI ст.

У 1432 р. *Олеський замок* після тривалої облоги був здобутий військами польського короля і переданий разом із навколишніми землями у вічне користування *Янові* з *Сенна*, синові *Добеслава*, нащадки якого почали називатися *Олеськими*. Так упала остання руська фортеця на галицьких землях. Почалося жорстоке пригнічення руського народу, що тривало майже шість століть. Як символ окатоличення руського населення в кінці XV ст. у *Олеську* постав костюль.

Друга половина XV — перша половина XVI ст. — важкі часи для олещан. У 1442 та 1453 роках, громлячи і грабуючи все на своєму шляху, тут проходить татарська орда. В 1512 р. жителі навколишніх сіл знову збираються за кріпосними стінами, обороняючись від нападників. Та цього разу фортеця облоги не витримала. Після відходу ворогів почалася відбудова. Але через сім років татари знову з'являються під замком. Один з володарів його, *Мартин Каменецький*, утік, а другий, *Фридерік Гербурт*, разом зі своїми дружинниками героїєски загинув у битві під *Сокалем*. Це був останній татарський набіг на замок. Після цього життя в *Олеську* і околицях дещо заспокоїлося. Ожили торгові шляхи. Почалися роботи по зміцненню кріпосних мурів і оборонних валів. Місто стало отри-

мувати мито від чумаків, що везли сіль з Долини в сторону Луцька. Виникали ремісничі цехи.

Внаслідок кількох шлюбних союзів між магнатськими сім'ями в 1605 р. Олеський замок з усіма навколишніми землями і маєтностями переходить до рук великого руського магната *Івана Даниловича*.

Іван Данилович — типовий представник феодальної верхівки. Людина високоосвічена, чутлива до гуманістичних ідей, він, однак, не пропускає можливості поліпшити своє матеріальне становище і піднятися вгору по шаблях кар'єри. Не без розрахунку одружується з багатою нареченою *Катериною Красицькою* (до речі, за її придане починає розбудову замку). Другою дружиною його стала донька коронного гетьмана *Жолкевського* — Софія, за якою він отримав землі на Чигиринщині. Можна думати, що не

цею і коштом селян і ремісників. Для утримання тільки одного костюлу виділялося ціле село Розваж і збиралося по десятині від доходів із селян *Йосипівки*, *Ожидова*, *Кутів*, *Сточина* і *Хватова*. Данилович був представником короля на Запорозькій Січі і намагався жити в злагоді з козацтвом. Це у нього на службі в Олеську був *Михайло Хмель*, батько Богдана. А коли Данилович став чигиринським старостою, то своїм підстаростою зробив *Михайла Хмельницького*, і тоді родина майбутнього гетьмана переселилася на хутір Суботів.

Ставлення Даниловича до Хмельницьких розкривається і в прагненні викупити Михайла з турецької неволі, куди він потрапив у битві під Цецорою в 1620 р. Донедавна вважалося, що в цій битві Михайло Хмельницький загинув, та виявлені документи свідчать інше. Як сказано в судовій скарзі Да-

ниловича, в листопаді 1627 р. із замку втікають полонені турки й татари. Одного з них, за йменням Абдурахман, погоня впіймала в селі Доброводах; Данилович якраз і збирався обміняти його на полоненого підстаросту чигиринського Михайла Хмеля, оціненого в 500 червоних золотих. Проте невідомо, відбувся обмін чи йому перешкодила смерть самого ініціатора. Своїм спадкоємцем Данилович збирався зробити сина Станіслава, вчив його за кордоном. Повернувшись, юнак деякий час перебував при королівському дворі, але після поединку з вінницьким старостою Калиновським утік з Кракова на Україну. В одній із сутичок з татарами він потрапив у полон і був убитий в наметі мурзи Кантеміра. Другий син, Ян, помер ще дитиною. Отже, прямих спадкоємців не лишилося, і замок як придане Марціані переходить до *Конєцпольських*.

Під час визвольної війни українського народу під проводом *Богдана Хмельницького* селянсько-козацькі загони в 1648 р. звільняють Олесько. Феодали кидають насиджені місця і тікають. Однак скоро Конєцпольський знову повертається в замок, його прагнення жити на широку ногу призводить до розділу маєтностей між 17 кредиторами.

У 1681 р. *Ян Собеський*, у той час уже польський король, виплативши борги Конєцпольського, бере замок у свої руки й з 1684 по 1687 р. ремонтує його. Будуються господарські приміщення, відновлюється парк.

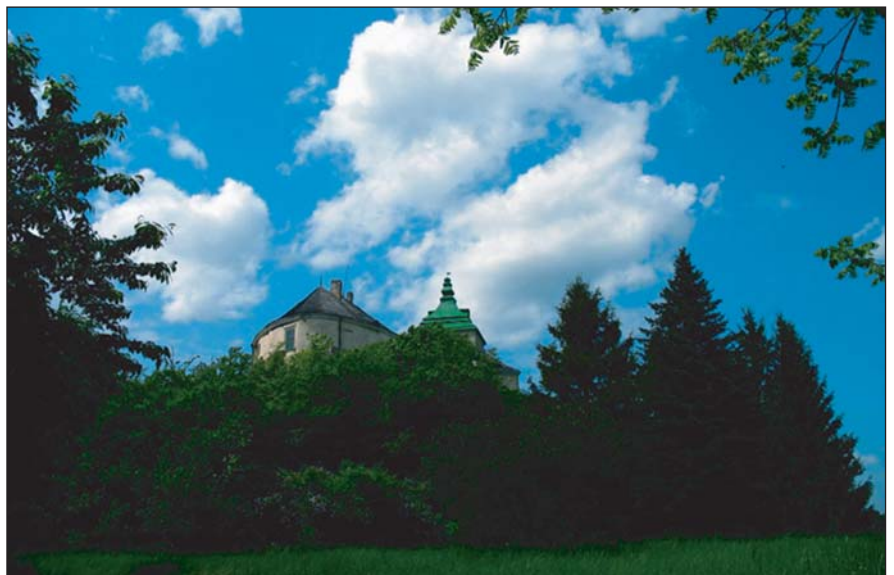
Війна зі шведами і союз *Петра I* з поляками привели в Олеський замок російські війська, які стояли тут від 1707 р. протягом п'яти років.

У 1716 р. замок переходить до сина короля — *Якуба*, який через три роки продає його *Станіславу Жевуському*. Син Жевуського, воевода волинський

без сприяння свого тестя Данилович став каштеляном львівським, а з 1614 р. — воєводою руським. Намагається неабияк влаштувати і своїх дочок. Сваволя у виборі женихів для них привела до трагічної події в замку: Адам Жолкевський, закоханий у його доньку Марціану, привселюдно кінчає життя самогубством. Другу дочку, Теофілію, Данилович віддає за старосту красноставського *Якуба Собешина*. В неї в 1629 р. народжується син, названий ім'ям діда, майбутній переможець турків під Віднем, польський король *Ян III Собеський*.

Замок за Івана Даниловича набрав майже сучасного вигляду. В 1613 р. він засновує містечко Сасів, а в Олеську будує першу школу й лікарню для селян. Звісно, все це створювалося пра-

Северин, щедро прикрашає інтер'єри, перетворюючи споруду в розкішний палац у стилі XVIII ст.

Після смерті *Северина Жевуського* замок якийсь час володів його брат Вацлав, а в 1755 р. всі цінності звідси перевезено до Підгорєцького замку. 1796 р. Олеський замок купує *Олександр Зелінський*, дещо пізніше — *Литинські*. Це був час повільного, але постійного руйнування будівлі. Якщо ще в самому кінці XVIII — на початку XIX ст. були проведені значні реконструктивні роботи, то з середини XIX ст. замком ніхто не займається.

Нищівним для могутньої споруди був землетрус 23 січня 1838 р. Не менше пошкодили її самі власники. Якось випадково в одній з кімнат було знайдено замурований скарб. І відтоді почалися гарячкові пошуки інших коштовностей: розбивалися стіни з розписами, руйнувалися каміни, знімалися підлоги. Студня завалилася. На кінець XIX ст. Олеський замок перетворився на руїну.

За зібрані в 1882 р. у Львові кошти замок викупили, і він переходить у руки держави. Були різні думки щодо його використання. Пропонували від-

крити тут інтернат для студентів учительської семінарії. Крайовий сейм вважав за найкраще віддати споруду в розпорядження монастиря. Побутував і такий варіант: в одній частині приміщення обладнати народну школу, а в другій — музей Яна Собеського. На це одна з газет в 1905 р. писала: *“Що народові з того, як он буде мати музей пам'яток по королях польських, а не буде мати хліба, щоби голод заспокоїти?”*

До 1939 року замок використовувався під сільськогосподарську жіночу школу. Багато випробувань зазнала будівля і в роки Великої Вітчизняної війни: у ній розміщалися військові склади.

У наш час замок відреставровано. Розпочалося нове життя: тут створено музей-заповідник — відділ Львівської картинної галереї.

У галереї зібрано понад п'ятсот творів живопису, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва Західної України X-XVIII століть. У замку відкрито ресторан “Гридняця”, що сприяє підтриманню гарного стану замку.

Поряд із замком збереглися споруди монастиря капучинів, який збудували у 1737 році за проектом архітектора *Мартина Добравського*. Це класичний бароковий комплекс будівель, композиційним ядром якого є костюл. З півдня до нього прилягає корпус монастиря з келіями на першому та другому поверхах і замкнутим внутрішнім двором. Монастирський двір оточено муром триметрової висоти.

У дворі монастиря розбито парк. Його територію розділяють доріжки, що йдуть по осі монастиря. Є ставок, на місці якого у минулі часи був фортечний рів. Збереглися кілька надгробків та старовинні скульптури. Кілька років тому в Олеському замку відбувся конкурс сучасної скульптури “Неоліт 96”, — частина експонатів робіт залишилась у парку і радує око відвідувачів.

Оксана Галелюка

*молодший науковий співробітник
Інституту енциклопедичних
досліджень НАН України, м. Київ*

При написанні статті використано матеріали:

1. Олеський замок: Путівник / Упоряд. О.Ріпко; Худож. П.М. Гейдек; Фотозйомка Б.А. Шевчука.—Львів: Каменяр, 1981.

2. <http://www.artclass.lviv.ua/art-class/academy/museums/ukraine/olesky-castle/>

